

СЕРЕДИННЕ МОНГОЛЬСЬКЕ ЦАРСТВО БАРОНА УНГЕРНА

Отрощенко І. В.

Колоритна постать барона Унгерн фон Штернберга продовжує привертати увагу дослідників [Белов 2003; Ломакіна 2003; Кузьмін 2004, 2006]. Цікавою та неоднозначною сторінкою монгольської епопеї барона залишається діяльність по створенню Серединного Монгольського царства. Метою даної статті є вивчення проблеми об'єднання монгольських народів, що планувалося у ході реалізації вищезгаданої геополітичної концепції, та практична діяльність Унгерна в цьому напрямку. У бібліографії, присвяченій Унгерну, ця проблема детально не висвітлювалася.

3 лютого 1921 року підлеглий отамана Г. М. Семенова генерал-лейтенант барон Унгерн фон Штернберг разом із своєю Азіатською дивізією зайняв столицю Зовнішньої Монголії – Ургу. Незабаром до столиці повернувся і колишній монарх – богдо-геген, який 22 лютого 1921 року знову посів трон хана монголів. Богдо-хан призначив уряд на чолі з Джалхандза-хутухтою. Унгерн отримав посаду головнокомандувача збройних сил Монголії. На середину квітня 1921 року терени Зовнішньої Монголії (Халхи) були звільнені від китайців.

Начальник штабу Азіатської дивізії К. Іванівський згадував розповіді Унгерна про те, що його прихід до Монголії невинновипадковий; думка ця виникла у 1911 році. Він виношував ідею відновлення в Китаї Маньчжурської династії. В цю ідею він свято вірив упродовж цілої низки років, сподіваючись, що колись вона набуде реальних обрисів. До того ж, Унгерн збирався відновити Монголію. На думку Унгерна, держава, що дала світові Чингізхана та його нездоланні війська, не може зійти з політичного обриву, а має поступово набувати колишньої величі. Таку мрію він зробив метою свого життя [Барон Унгерн... 2004, 539]. Є дані, що вперше в Монголії барон з'явився в 1910 році як офіцер загону з охорони російського консульства в Урзі, і що ще до того часу відноситься його перше знайомство з рядом монгольських князів та лам [Рошин 1999, 9]. Барон дізнається про запровадження в Урзі військової школи з російськими інструкторами (1912) та просить направити його до Монголії, проте отримує відмову.

Тоді він вирішує відправитися до Монголії в приватному порядку, звільнившись у запас. 1913 рік барон Унгерн провів позаштатним офіцером у загоні російських козаків, розташованих у Кобдо. У цей час він опановував монгольську мову, заводив знайомства, придивлявся до звичаїв та вірувань монголів. С. Лавров, офіцер, який воював у дивізії Унгерна, зазначав, що вже тоді той прийняв буддизм, проте офіційно не порвав із лютеранською церквою. На думку С. Лаврова, саме в ці роки в голові барона Унгерна визріла фантастична ідея відновити Велику Монгольську імперію і склалося все його містичне світосприйняття. Містика Центральної Азії, монгольські міфи та сказання наклали незгладний відбиток на все наступне життя барона [Барон Унгерн... 2004, 617–618].

За задумом Унгерна, всі монгольські народи, які ще не забули свої давні вірування та звичаї, повинні об'єднатись у єдину державу, проте мала відновитись і Маньчжурська династія та її влада над Монголією. Унгерн був переконаний, що це цілком задовольнило б монгольську еліту. Мовляв, необхідно пам'ятати, що цілковите відокремлення монголів від Китаю є пуста мрія, неприпустима у такій важливій справі, як поновлення законного імператора. Барон мріяв про цілий союз автономних держав під моральним та законодавчим провідом Китаю як країни зі старішою та вищою культурою. На думку Унгерна, народи Азії здавна складали Серединну державу, найбільше підходили одне одному. Шляхом вияву своєї індивідуальності, своєї філософії та свого політичного курсу вони могли створити оплот проти революції. Азійська держава повинна була покласти край кровопролиттю і сприяти встановленню непохитного та тривалого миру [Барон Унгерн... 2004, 569]. Унгерн радив монгольській еліті не сумніватися з огляду на те, що колись маньчжурські імператори “іноді приймали сторону Китаю”. Тепер цьому можна буде протиставити союз Тибету, Сіньцзяну, Халхи, Внутрішньої Монголії, Барги, Маньчжурії та Шаньдуну. Китайська провінція Шаньдун потрапила до цього переліку лише завдяки тому, що там мешкав затятий прихильник Цінської династії – генерал Чжан Сюнь [Белов 2003, 118]. Будучи палким прибічником ідеї монархії, Унгерн прагнув поновлення не лише Цінської династії, але й інших імператорських династій світу: “Найвище втілення ідеї царату – це поєднання божества з людською владою, як бу[ли] Богдихан у Китаї, Богдо-хан у Халсі і, у старі часи, Російські Царі” [Барон Унгерн... 2004, 143]. Своєрідне

світобачення барона пояснювалося його переконанням, що більшовизм не може розвинутися у кочівників. Ось чому підвалину створення Серединного Монгольського царства від Китаю до Каспію він убачав саме в об'єднанні кочівників, у тому числі й казахів [Барон Унгерн... 2004, 205]. Ішлося про так звану “кочову монархію”. Унгерн не переймався тим фактом, що далеко не всі мешканці перерахованих земель вели кочовий спосіб життя. На суді в Новомиколаївську¹ (15 вересня 1921 року) Унгерн твердив, що Серединна держава – це Китай. На заперечення, що Китай не сягає Каспійського моря, Унгерн уточнив, що йдеться про об'єднання монгольських кочових племен під проводом богдо-гегена.

Погляди Унгерна певним чином перегукувалися з ідеями його начальника – отамана Г. М. Семенова. Обидва колись служили в Монголії, любили цю країну, захоплювалися буддизмом. Унгерн, як і отаман Семенов, планував скористатися національним рухом монголів, проте, на відміну від останнього, не розраховував на підтримку Японії. В Унгерна, як і в Г. Семенова, ледь не центральним пунктом політичної програми став план об'єднання всіх монгольських племен в одну державу. Разом із тим, у барона, як і в його колишнього начальника, будь-якої стрункої концепції у справі реалізації панмонгольської ідеї не було. Виявившись певним спадкоємцем Семенова у спробах утворення Великої Монголії, Унгерн прийняв на службу 200 чахарів², сформувавши з них окрему військову одиницю). Вони брали участь вже в облозі Урги. Унгерн чудово усвідомлював, що більшість з прибулих були залишками загону ад'ютанта Г. Семенова генерала Левицького, який супроводжував свого часу главу “Великої Монгольської держави” – Нейсе-гегена [Барон Унгерн... 2004, 527].

На втілення в життя ідеї нової Великої Монголії було скероване все листування Унгерна із зовнішнім світом. Через Джалхандзахутухту та інших впливових осіб монгольського світу Унгерн намагався зв'язатися з усіма вищезгаданими народами, до того ж власноруч написав два проекти звернення до вождів казахів. Через китайських генералів-монархістів Лі Чжанкуя та Чжан Куню, з якими він був знайомий особисто, Унгерн намагався, зокрема, підняти на боротьбу з революційною “заразою” китайців-мусульман. Так, 2 березня 1921 року Унгерн звертається з листом до військового губернатора Хейлунцзянської провінції (Чжан Куню) з пропозицією скористатися заворушеннями у Внутрішній Монголії,

Синьцзяні та Алтайському округу задля відновлення володарювання маньчжурського хана, в якому народи Центральної Азії вбачають великого та неупередженого суддю, захисника та покровителя. Для таких дій необхідний вождь, а вождями можуть бути лише популярні постаті, до яких наразі належить Чжан Цзолінь – генерал-інспектор Маньчжурії. Дати поштовх до визнання народами цього вождя, мовляв, не складе особливих труднощів. Далі Унгерн натякав, що він наразі без господаря, оскільки Семенов покинув його, проте має гроші та зброю. За словами барона, треба розпочати відновлення Серединного Царства та народів, які межують з ним до Каспію, і лише потім поновлювати Російську монархію, “якщо народ на цей час порозумнішає” [Барон Унгерн... 2004, 102]. За словами колишнього міністра Сибірського тимчасового уряду та уряду О. В. Колчака І. І. Серебреникова, Унгерн навіть відправив посланця до Чжан Цзоліня з вимогою, щоб той сам зайняв китайський трон, або всадовив на нього колишнього імператора Пу І [Барон Унгерн... 2004, 271].

Довгий час в історіографії побутовали думки про зв'язок між панмонгольськими планами Унгерна та політикою Японії. Спільні риси, принаймні у територіальному аспекті, дійсно мали місце. Так, наприклад, в одному з листів видатного російського буддолога Ф. Щербатського, датованому ще 23 серпня 1917 року, міститься наступна інформація: до Урги приїздив особливий агент з конкретними японськими пропозиціями: об'єднання Північної, Південної Монголії, Маньчжурії та Північного Китаю, створення з цих частин однієї великої імперії. За словами науковця, японці хотіли б мати поряд напіввасальну велику державу, через яку можна було б протидіяти будь-якому наступальному руху Росії. Сферою свого впливу японці вважали всю Монголію та весь Китайський Туркестан. Пропозиції японського агента, однак, не були прийняті урядом Автономної Монголії [Письма... 2005, 125–126].

Під час суду Унгерна звинуватили, в першу чергу, в потуранні загарбницьким планам Японії, що полягали у намаганнях утворити Серединну азійську державу й скинути Далекосхідний уряд у Забайкаллі. Слідство нібито встановило, що Унгерн був провідником частини панмонгольського плану, висунутого Японією, як одного із засобів боротьби з Радянською Росією. Згадувалося також про заяву японського міністра закордонних справ Учіда в японському парламенті щодо ідеї утворення нової держави із

самоуправних Маньчжурії, Монголії, Тибету та “деяких російських далекосхідних областей” під протекторатом Японії [Барон Унгерн... 2004, 242]. До речі, зв’язок із Японією був єдиним пунктом звинувачення, який Унгерн відхилив. На допиті від 29 серпня 1921 року барон зазначив, що не розраховував на Японію, вважаючи, що звільнення від зарази революційних ідей може прийти лише від кочових народів та народів Китаю. Мовляв, звичайно, японці були не проти його використати, проте це їм не вдалося [Барон Унгерн... 2004, 206]. Наразі дослідники доходять висновку про відсутність зв’язків між Унгерном і Японією, відповідно, про оригінальність поглядів командувача Азіатської дивізії, у теоретичних побудовах якої Японія не фігурувала [Батбаяр 2002, 35–36; Белов 2003, 76–80; Кузьмин 2004, 41].

За словами Ф. Осендовського, колишнього міністра фінансів в уряді О. В. Колчака, Унгерн нібито розповідав, що виробив свій план ще під час Першої світової війни, і що пропаганда його мала великий успіх серед народів Центральної Азії. Як засвідчував сам барон, принаймні з богдо-ханом плани створення Серединної держави він не обговорював, вважаючи владику дріб’язковою людиною, не здатною сприйняти широкі ідеї [Барон Унгерн... 2004, 212]. Проте особисто Унгерн був знайомий з авторитетними князями та ламами, які раніше вже виступали за об’єднання монгольських земель, насамперед за приєднання до Халхи Внутрішньої Монголії (Югодзур-хутухта, Ценде-гун, Найман-ван, Найден-гун). Проблему об’єднання Монголії Унгерн обговорював під час зустрічей, принаймні, з монгольським прем’єром Джалхандза-хутухтою, Югодзур-хутухтою, Найден-гуном.

Особливі надії у панмонгольській справі Унгерн покладав на Югодзур-хутухту. Югодзур-хутухта, впливовий хубілган Цеценханського аймаку, мешкав на кордоні між Халхою та Внутрішньою Монголією, підтримуючи з елітою останньої тісні зв’язки. Колись, у 1912–1913 рр., він підтримав спочатку антикитайське повстання князя Удая, потім – війська Урги, що намагалися звільнити Внутрішню Монголію від китайців. Хутухта мав порівняно великий військовий загін. У своєму першому листі Унгерн писав: “За Вашої святості, дипломатичних здібностей та величезного досвіду у контактах із дикими племенами Внутрішньої Монголії, Ваша участь необхідна, оскільки вона принесе вирішальний успіх у нашій загальній справі. Ви є головним мостом, що єднає халхасців,

монголів Внутрішньої Монголії та баргутів” [Барон Унгерн... 2004, 122–123]. Барон розраховував, що цей ієрарх найближчим часом увійде в контакт, по-перше, з Шень Юнем (губернатором провінції Ганьсу за Цінів) в Тяньцзіні чи його заступником, по-друге – з Ару-Харчін-ваном та Найман-ваном як із найнадійнішими та найвпливовішими князями для збурення повстання у Внутрішній Монголії на користь маньчжурського хана, по-третє – з вождями мусульман як із найвідданішими монархістами. За згоди на повстання, Унгерн пропонував точно встановити місце збору військ, початок військових дій, призначити військового командира, з’ясувати питання продовольства та зброї. Також він просив точно з’ясувати та повідомити йому, як можуть приєднатися внутрішні монголи – окремими автономними групами, спільно з халхасцями чи ж за старим маньчжурським правом. Місцем збору військ він пропонував ставку Югодзур-хутухти, зазначаючи, що збір військ навколо Урги – неправильна думка. Мовляв, дарма внутрішні монголи вважають, що Халха існує для збагачення чахарських солдатів. З військової ж точки зору, навіть якщо бійців збереться мало, чутки, які дійдуть до революційних військ, спрямованих проти Урги, примусять їх зупинитися. Також важливе значення має відстань між залізницею та місцем збору. За такої далекої відстані треба багато часу, щоб революційні війська дісталися цілі. Барон розраховував і на такий варіант: “Коли Ви зберете в себе достатню кількість війська, я міг би, у випадку невдачі, відступити із залишками халхасців до вас, де... приєднавшись до Вас, став би продовжувати розпочату святу справу під Вашим керівництвом” [Барон Унгерн... 2004, 125].

Югодзур-хутухта відповів ухильно: мовляв, за чутками, зараз у Внутрішній Монголії перебувають китайські солдати, тому нині зв’язатися у відомій справі неможливо. Коли прийде новина про відсутність там солдатів, він буде намагатися, згідно з вказівками, зв’язатися з Унгерном. Якщо ж прибуде представник для обговорення великих державних справ, то хутухта негайно відправить його до барона. Ієрарх закінчував листа натяками на свої суто релігійні заняття та слабкі здібності [Барон Унгерн... 2004, 125]. Барон переслав ієрарху зброю та автомобіль. До хутухти прибув інший спільник Унгерна – Найден-ван, чахар, один із князів Внутрішньої Монголії. Барон писав: “У Югодзур-хутухти – Найден-ван, який збирає військо. Його мета – віднов-

лення маньчжурського хана” [Барон Унгерн... 2004, 129]. Загін Найден-вана ще у березні 1921 року допомагав Унгерну громити китайські війська під Ургою та Чойрі-суме. Князь був висланий Унгерном по Калганському шляху з метою мобілізації південних халхасців та чахарів для операції проти наступу китайців з боку Калгану. Врешті-решт, він зупинився на кордоні Зовнішньої та Внутрішньої Монголії. Унгерн забезпечував Найден-вана зброєю (листи від 10.04.1921, 27.04.1921), коли той перебував поряд із Югодзур-хутухтою. Принаймні, схоже, що зв'язок із Унгерном ці діячі підтримували. Можемо припустити, що певні спроби Найден-вана та Югодзур-хутухти реалізувати об'єднавчі задуми все ж таки мали місце. Мабуть, не випадково, що у другій половині квітня 1921 року Чжан Цзолінь спростовував чутки про готовність більшості хошунів Внутрішньої Монголії приєднатися до руху Зовнішньої Монголії [РГВА, 214, 80]. У своєму травневому листі Югодзур-хутухті Унгерн зазначав, що монголи однорідні, що це одна родина, пов'язана єдністю релігії, звичаїв та традицій, що чим більше єдності, тим нездоланіша військова сила, тощо. Він закликав Югодзур-хутухту докласти всіх зусиль задля приєднання Узумчина добром чи зброєю і зв'язатися, таким чином, з іншими хошунами [Барон Унгерн... 2004, 169].

Про повстання у Внутрішній Монголії йдеться й у зверненні Унгерна до Ару-Харчін-вана. Цей впливовий харачінський князь Чжоудаського сейму Внутрішньої Монголії ще у 1913 році активно виступав за об'єднання усіх монголів у єдиній незалежній державі. Він також мав власний загін вершників. Унгерн сподівався, що князь незабаром підготує повстання на користь маньчжурського хана. Мовляв, князь має розуміти величезне значення такої акції, оскільки не лише повстання, але й навіть чутки про нього можуть зупинити відрядження революційних військ до Халхи. Унгерн вважав, що не слід мобілізувати Баргу, Узумчин³, Горлос⁴ – це, мовляв, занадто подовжить фронт і тим самим може послабити наші сили. Унгерн наголошував було б добре дійти з ними домовленості, за якою вони б облишили напади у Внутрішній Монголії, а діяли б у Китаї. Навіть якщо це не вдасться зробити, барон просив пересилати їх (добровольців) до нього – мовляв, він знайде їм справу в Росії [Барон Унгерн... 2004, 127]. Відповідно, барон радив князеві швидко увійти у зносини, по-перше, з Югодзур-хутухтою та Найман-ваном як

надійними та впливовими людьми у Внутрішній Монголії, а потім – із главою монархістів Шень Юнем в Тяньцзіні чи його заступником, встановити зв'язок із мусульманськими вождями, найвідданішими монархістами на Заході.

Останнє безуспішно намагався здійснити й сам барон. Унгерн писав Найден-вану лист (від 10.04.1921) із проханням знайти впливову “в магометанському колі” особу, яку можна було б відправити на переговори щодо маньчжурського хана до Сінцзяну. Унгерн звернувся з листом до Палта-вана, молодого тарбагатайського⁵ князя, сина губернатора Алтайського округу Палта-вана. Останній у 1919 році нібито позитивно поставився до ідеї створення об'єднаної Монгольської держави, вказавши, що у разі визнання Великої Монголії Паризькою мирною конференцією він неодмінно до неї приєднається. Мабуть, Унгерн сподівався, що молодий князь успадкував такі погляди від свого батька. Так, він радить князеві зв'язатися з алтайським губернатором та іншими сусідами, встановити їхній хід думок та переконання. Мовляв, єдиний вірний шлях до майбутнього успіху – це відновлення маньчжурського хана. Унгерн нагадував, що піддані князя – буддисти, а сусіди – мусульмани. Отже, треба обрати спільний між ними шлях, щоб враховувалися інтереси усіх народностей і не порушувалися їхні історичні завіти та традиції. Барон радив також звернути увагу на дунган, які можуть бути добрими помічниками у справі відновлення царів, а також на російських мусульман, які близькі до перших за своїм світоглядом [Барон Унгерн... 2004, 131–132]. Проте відповіді від Палта-вана Унгерн так і не дочекався.

Велику увагу барон приділяв розвитку подій у Барзі. Це засвідчує лист, написаний у березні 1921 року халхаським князем Лувсан-Цевеном, який був, зокрема, соратником Унгерна по взяттю Урги. Схоже, барон дав йому завдання зв'язатися з місцевою аристократією. Так, Лувсан-Цевен пише, що бачився з баргутськими начальниками (зокрема, з Ценде-гуном – впливовим князем) та влаштував справи. Унгерн відправив листа Ценде-гуну, де писав, що чув, ніби Найман-гун рушив зі своїми воїнами на Халхін-гол. Колись обидва діячі були обрані міністрами в уряді Нейсе-гегена: Ценде-гун – міністром внутрішніх справ від Барги, Найман-ван – військовим міністром від Внутрішньої Монголії. Найман-ван, багатий та впливовий князь Чжоудаського сейму Внутрішньої Монголії, мав військовий загін. Отже, за словами Унгерна, баргутам необхідно

тримати зв'язок і бути напоготові, щоб на випадок потреби у них була взаємна підтримка. Барон також додавав: багато бурятів мріють про вигнання китайців з Барги, проте це неправильно, треба підтримувати з ними добрі стосунки [Барон Унгерн... 2004, 134]. 20 березня 1921 року інший агент Унгерна в Барзі доповідав, що передав листи, зокрема, один із листів – для генерала Чжан Куню. Агент зазначав, що Барга чекає на інструкції з Урги і готується до війни, коли підросте трава. Агент передавав і такі бажані для Унгерна чутки: мовляв, Чжан Цзолінь веде з Пекіном перемовини про надання Монголії “куцої автономії” [Барон Унгерн... 2004, 121]. Обнадісний новинами Унгерн писав Найден-вану лист (від 10.04.1921), мовляв він має привід припускати, що в Барзі ухериди⁶ заворушаться і почнуть діяти проти Китаю.

Разом із військовими розрахунками Унгерн висував ідеї внутрішньої організації Серединного царства. 27 квітня 1921 року він пише два листи: друге послання Ценде-гуну та Найден-вану. Унгерн вважав, що Китай бачить своє безвихідне становище і хоче розпочати перемовини з монгольським урядом. Мовляв, китайський уряд буде змушений визнати монгольську автономію з огляду на важке фінансове становище та розбрат всередині країни [Барон Унгерн... 2004, 132]. Тому до початку переговорів треба обов'язково прихилити до себе Внутрішню Монголію. Об'єднання монголів почалось, і це треба довести до кінця. Унгерн просив Ценде-гуна, як досвідченого та видатного дипломата, зв'язатися з внутрішніми монголами та дати їм зрозуміти, що нині не можна втрачати часу. Треба діяти рішуче, бо початок покладено: богдохан відновлений, і треба приєднуватися. Другого такого шансу не буде [Барон Унгерн... 2004, 144]. Барон пропонував організувати сейм із обраних князів Внутрішньої Монголії. Такий сейм під покровительством молитов Богдо-хана мав вирішувати питання всіх кочівників, визначати розмір алби та узгоджувати дії аймачних та інших сеймів. Внутрішні ж свої справи малі сейми повинні були вирішувати самостійно, згідно зі своїми звичаями. Місце, де має збиратися великий сейм – там, де буде богдо-хан. Унгерн вважав, що роль міністрів центрального уряду в Урзі в майбутньому буде обмежено; що ж стосується посади голови ради міністрів, то поки це менш важливо для Халхи, ніж закріплення її окраїн та встановлення добрих стосунків між її народами. 20 травня 1921 року Унгерн писав своєму агентові в Пекіні – підполковнику К. Грегори:

“В теперішній час особлива увага приділяється східно-монгольським областям, які мають стати надійним оплотом проти натиску революційного Китаю, а потім вживатимуться заходи для приєднання Західної Монголії. За схваленим планом, області, що приєднуються, не будуть підвладними Раді міністрів в Урзі, проте збережуть у цілісності та непорушності самостійність аймаків, свої закони та суди, адміністративно-суспільну структуру, складаючи лише у військовому та фінансово-економічному відношенні одне ціле у вигляді захисного союзу під благословенням Богдо-хана” [Барон Унгерн... 2004, 159].

Барон проводив серед монголів відповідну агітацію за монархічний союз (за участю, зокрема, Чжан Цзоліня) для боротьби з Китайською Республікою та Радянською Росією [РГВА, 214, 68]. На допитах Унгерн твердив, що на монгольських урядовців не тиснув і в їхню роботу намагався не втручатися, допомагаючи лише порадами. Проте на складання певних державних постанов він впливав. Одним із таких документів є розпорядження Міністерства внутрішніх справ від 9 квітня 1921 року. Там, зокрема, йдеться: “благомислячі ж монголи прагнуть... допомогти створенню автономного монархічного управління в Тибеті, Сінцзяні, Внутрішній Монголії та Маньчжурії, щоб ці монархічні автономні держави уклали союзний договір і створили б одну сильну державу...” [РГВА, 222, 26]. Враховував барон і релігійний аспект, стверджуючи, що зазначені цілі можуть бути досягнуті лише шляхом об’єднання всіх північних буддистів під владою Богдо-хана і під покровительством єдиного законного правителя народів Азії [Барон Унгерн... 2004, 169]. Таким Унгерн бачив відновлення Цінської династії “до країв Внутрішньої Монголії та Барги”.

Унгерн на диво багато уваги приділяв моральному обґрунтуванню свого плану, апелюючи до вищих чеснот. Так, Найденвану він радив: “Не лінуйтеся, пишіть листи в усі кінці... В усіх Ваших словах та листах повинна бути яскраво виражена думка, що об’єднання монголів має відбуватися в ім’я ідеї правди, честі та добра, торжества релігії, заради укріплення законного володаря Монголії – святого Богдо та відновлення Цінської династії як символу торжества цих ідей... Вас не повинно дивувати, що я опікуюся справою відновлення царя в Серединному царстві. На мою думку, кожен чесний воїн має стояти за честь та добро. А носії цієї честі – царі” [Барон Унгерн... 2004, 142].

20 травня 1921 року в листі К. Грегорі барон підбивав певні підсумки своєї об'єднавчої діяльності і складав план подальших дій. Так, він писав: “Іде посилена робота по об'єднанню Зовнішньої та Внутрішньої Монголії, по приєднанню до загальної Монгольської держави племен Західної та Східної Монголії. Робота йде успішно, і я впевнений у благому результаті уряду Богдо-хана та моїх зусиль у цьому напрямку... Мета союзу подвійна. По-перше, створити ядро, навколо якого могли б згуртуватися всі народи Монгольського кореня; по-друге, оборона військова та моральна від розтлінного впливу Заходу, одержимого божевіллям революції та падінням моралі в усіх її душевних та тілесних проявах. За Кобдоський район я спокійний, так як і за урянхайський народ, які охоче приєднуються сюди, відчувши хто гніт китайської республіки, хто важку руку китайських революційних комунарів та комунарів-більшовиків. Наступним етапом організованої роботи в Азії під гаслом “Азія для азіатів” є утворення Серединного Монгольського царства, до якого мають увійти всі монгольські народи” [Барон Унгерн... 2004, 159]. Унгерн закликав К. Грегорі діяти у напрямі Тибету, Східного Туркестану, насамперед Сіньцзяну, причому знайти таких впливових осіб у цих областях, до яких можна звернутися персонально. На думку барона, треба підкреслювати необхідність врятування Китаю від революційної загибелі шляхом поновлення Маньчжурської династії, що так багато зробила для монголів і вкрила себе історичною славою. Унгерн наполягав: необхідно залучити до цієї справи китайських мусульман, для яких “зв'язок наш” із казахами-одновірцями може послужити реальним мотивом для переговорів. Насправді ж, зв'язок із казахами став черговим задумом Унгерна, який не здійснився.

Наприкінці травня 1921 року, перед своїм походом на Сибір, Унгерн звернувся до Джалхандза-хутухти. Барон пропонував скоріше поширити вплив монгольського уряду на Урянхай – “оскільки самі урянхайці починають тягнутися до росіян, треба звідти гнати росіян” [Барон Унгерн...2004, 166]. Урянхайські “війська” ж, мовляв, слід долучити до китайських військових сил у Західній Монголії. Барон писав, що, за повідомленням Югодзур-хутухти, приєднуються всі найближчі чахарські хошуни, за виключенням Великого Узумчину. “Всі голови сеймів, князі та великі лами з ним та Найден-ваном обмінялися хадаками⁷. Від Узумчину ж приїздив до [Югодзур-хутухти] головний геген⁸ та шеретуї⁹ і передавали,

що весь хошун готовий приєднатися до Халхи, але протидіє захіррачки¹⁰, який є старшим братом князя. Даріганга¹¹ остаточно приєдналася [до Халхи], вони відмовилися виконати вимоги гамінів¹² мобілізувати коней, верблюдів та виявили бажання перейти в підданство Богдо-хана” [Барон Унгерн... 2004, 167]. Схоже, що наприкінці весни Унгерн вірив або хотів вірити в дійсне приєднання Внутрішньої Монголії до Халхи. Так, він писав Цзасактухану лист (від 15.05.1921), що радіє тому, що найближчі хошуни Внутрішньої Монголії вирішили примкнути до Халхи і наразі організують війська. Мовляв, Бог допоможе об’єднанню монголів. У цей же час Чжан Цзолінь застерігав князів Внутрішньої Монголії та Барги від приєднання до богдо-хана [РГВА, 214, 92].

Унгерн також відправив до прем’єра посланця з листами до казахських старшин. Оскільки ці листи були написані від імені Джалхандза-хутухти, той мав їх підтвердити та відправити посланця до казахів. В одному з цих листів твердилося: “Ми – монголи незалежної Монголії, ми хочемо і будемо боротися зі смертельною загрозою, що йде з Заходу від комунізму, ми хочемо врятувати великі та славні монгольські народи та племена, якою б мовою вони не говорили і якому б божеству вони не поклонялися б. Це спасіння – лише у відродженні Серединного Царства, куди стікаються всі ті народи, коліскою яких була наша давня монгольська земля з її безмежними степами та неприступними горами. Ми, гілки та нащадки Великого Монгола, зуміємо взяти від Заходу все, що треба Серединному Царству для його могутності, багатства та щастя, проте ми також зможемо зберегти в чистоті нашу віру, звичай честі та любов до правди, добра, народу та рідної землі” [Барон Унгерн... 2004, 163]. Ось які утопічні картини малювалися Унгерну в страшні роки громадянської війни. Казахи не відповіли на його заклик – якщо листи й дійшли до них, то навряд чи їх зацікавили гасла поновлення Цінської династії.

У травневому листуванні барон зазначав, що на днях відкриває військові дії проти більшовиків з метою надати рішучий поштовх усім загонам та особам, які мріють про боротьбу з комуністами. Мовляв, як тільки він побачить планомірність піднятого в Росії виступу на чолі з відданими людьми, то знову перенесе свої дії до Монголії та союзних з нею областей задля остаточного відновлення династії Цінів. В цьому він бачить засоби боротьби зі світовою революцією [Барон Унгерн... 2004, 160].

Проте склалося інакше. Як відомо, Унгерн зазнав поразки під час свого наступу на Забайкалля, а в серпні 1921 року був заарештований і невдовзі постав перед радянським судом. Радянські військові, які допитували Унгерна, дійшли висновку, що той мало продумував свої плани та проекти і нездатний викласти їх у логічній послідовності. Попри це, проекти містика та ідеаліста Унгерна виявилися цікавими для більшовиків. Це, зокрема, засвідчує лист з Наркомату закордонних справ (НКЗС) РРФСР до свого уповноваженого у Сибіру та Монголії Б. З. Шумяцького (від 09.1921). В листі йшлося: “Матеріали Унгерна треба буде вивчити та широко використати. Вони дають надзвичайно яскраву картину того вживання, що може бути зроблене з панмонгольського націоналізму. Треба до цього нового різновиду шовінізму ставитися з обережністю та пильністю... У всій нашій діяльності, за нашого щільного контакту з національно-визвольними рухами на Сході, ми маємо сприяти самовизначенню безпосередньо національних одиниць, що наближені до нас, і ми не повинні створювати ґрунт для розвитку ідеології великих расових та релігійних об’єднань. Панмонгольські екскурси Унгерна надзвичайно яскраво це ілюструють” [Барон Унгерн... 2004, 189–190]. Отже, так формувалося майбутнє ставлення НКЗС до панмонголізму.

Унгерн, насамперед, розраховував на повстання у Внутрішній Монголії, на підтримку об’єднавчого руху Баргою і на слабкість Китаю. Ідея об’єднання монгольських племен не могла не хвилювати монгольську еліту, проте у ті непевні часи вона здавалася занадто примарною. Монголи ще пам’ятали, як під приводом загрози панмонгольського руху Нейсе-гегена восени 1919 року була ліквідована автономія Зовнішньої Монголії. У 1921 році союз автономних держав Центральної Азії під проводом маньчжурського імператора, звичайно, був утопічною мрією монархічно налаштованого барона. Тибетці та монголи – народи, які він хотів об’єднати, – прагнули йти кожен своїм шляхом, незважаючи на спільне минуле, що пов’язувало їх із Цінською імперією. Залучення нових архівних джерел дозволить повніше висвітлити неоднозначні події тих часів, що становлять інтерес і для сучасних дослідників.

¹ Нині – Новосибірськ.

² Субетнічна група у складі монголів.

³ Було два Узумчинські хошуни: Західний або Малий Узумчин та Східний або Великий Узумчин (Шілінгольський сейм Внутрішньої Монголії).

⁴ Хошун у Чжеримському сеймі Внутрішньої Монголії.

⁵ Тарбагатай – колишня частина Джунгарського ханства, потім особлива адміністративна одиниця, управління якою у найважливіших випадках контролювалося генерал-губернатором Сінцзяну.

⁶ Ухеріда – правитель хошуну.

⁷ Хадак – шовковий шалик, який вручається в урочистих випадках.

⁸ Геген – титул, який отримували буддійські ієрархи.

⁹ Шеретуй – головуєчий під час релігійних відправ у монастирі.

¹⁰ Захіракчи – помічник князя хошуну з військових питань.

¹¹ Даріганга – область, що раніше належала Цінам, незабаром після проголошення незалежності Монголії (1911) була завойована халхаськими військами.

¹² Гаміни – солдати китайської республіканської армії.

ЛІТЕРАТУРА

Барон Унгерн... – Барон Унгерн в документах и мемуарах. Составитель и редактор С. Л. Кузьмин. Москва, 2004.

Батбаяр Ц. Монголия и Япония в первой половине XX века. Улан-Удэ, 2002.

Белов Е. А. Барон Унгерн фон Штернберг: Биография. Идеология. Военные походы. 1920–1921 гг. Москва, 2003.

Кузьмин С. Л. Деятельность барона Р. Ф. фон Унгерн-Штернберга и его роль в истории // Барон Унгерн в документах и мемуарах. Составитель и редактор С. Л. Кузьмин. Москва, 2004.

Кузьмин С. Л. Барон Р. Ф. фон Унгерн-Штернберг и восстановление монгольской государственности // IX Международный конгресс монголоведов (Улан-Батор, 8–12 августа 2006 г.). Доклады российских ученых. Москва, 2006.

Ломакина И. И. Грозные Махакалы Востока. Москва, 2003.

Письма... – Письма Ф. И. Щербатского из Монголии и Забайкалья. Составление, вступительная статья и комментарии А. А. Вигасина // **Восток**, 2005, № 5.

РГВА – Российский государственный военный архив. Ф. 16, оп. 3, ед. хр. 214, 222.

Роцин С. К. Политическая история Монголии (1921–1940 гг.). Москва, 1999.